

Architektura krajobrazu wysokogórskiego – rozwój dziejowy i próba prognozy

Dariusz Kronowski

Landscape
Architecture in High
Mountains – Historical
Development and
Foresight

Zarys problematyki

The outskirts of problems

Zamiarem naukowym zawartym w niniejszej pracy, jest przybliżenie historii oraz zagadnień dotyczących obiektów wysokogórskich w wybranych krajobrazach świata. Szczególnie uwzględniono Alpy, ale z głębszą ideą dotyczącą przyszłości architektury wysokogórskiej w Polsce i innych krajach postkomunistycznych otwierających się na świat. Najważniejsze zagadnienia to:

- geneza powstania tych obiektów oraz ewoluowanie ich konstrukcji i kształtu,
- kwestia lokalizowania architektury coraz wyżej, aż po ekstremalne wysokości, dzięki zastosowaniu nowoczesnych materiałów i technologii budowlanych,
- perspektywy otwierania dla coraz powszechniejszej eksploracji, trudno dostępnych dotąd grup górskich, co pociągnie za sobą budowę nowych obiektów¹.

Człowiek tworzył schronienia w terenach górskich od tysiącleci. Odnajdywał przy tym wprawdzie możliwości korzystania z darów natury dla swych potrzeb egzystencjalnych, w tym także obronnych – oraz uprawiał w górach kult religijny. Z upływem czasu znalazł tam motywacje do realizowania wyzwań eksploracji niedostępnych wcześniej obszarów, dla satysfakcji, a następnie także w celu badań naukowych. *Oswajając dzikie wobec siebie góry, starał*

się kształtować wokół bezpieczne miejsce, wykorzystując możliwości terenowe, oraz nowe materiały i kształty architektoniczne. Góry dla człowieka były schronieniem, ale też pułapką, wciągającą kolejnych odkrywców, zbieraczy, rolników, żołnierzy, kapłanów, przewodników, badaczy i wspinaczy².

Doświadczenia autora w badaniu tego tematu obejmują własnoręczne szkice krajobrazowe i studia rysunkowe dokonywane *in situ* oraz fotografie architektury górskiej. Autor jako student, a następnie dyplomant i praktykujący architekt, wykonał szereg prac związanych z analizą i oceną konstrukcji oraz formy budowli górskich, nawiązujących do otoczenia. Również dokonywał prac nt. analizy lokalizacji obiektów w ciekawych miejscach krajobrazowych, zapoznał się z problematyką studiów terenowych, z cyfrowymi modelami przestrzennymi, ułożeniem obiektu względem zadanej lokalizacji, oraz kierunków świata i padania promieni słonecznych. W tym wszystkim, szczególnie ważnym polem badawczym dla autora jest zagadnienie odpowiedniego ułożenia obiektu, aby nie ingerował swoją architekturą w naturalne ukształtowanie terenu, ale był jego częścią, możliwie integralną.

Ważnym też jest, aby obiekt był odpowiednio odbierany przez użytkowników w aspektach nie tylko funkcji, ale także formy, a poprzez to wpływał na ich poczucie harmonijności estetycznej i godnego po-

traktowania przyrody. W ten sposób lokalizacja i estetyka są narzędziami zrównoważonego rozwoju inwestycji w górach. Obiekty tego typu winny bawić, edukować, dawać ukojenie, wyciszenie i wypoczynek; ale również uczyć pokory dla powagi i niespotykanej gdzie indziej oryginalnej tożsamości form, niepowtarzalności krajobrazu.

Problematyka badań dotyczy pośrednio zjawiska eksploracji kosmosu, gdyż wysokie góry dają niepowtarzalną możliwość sprawdzenia w ekstremalnych warunkach kondycji psychicznej i fizycznej człowieka, oraz jego odporności na niektóre choroby, a także pozwalają testować urządzenia, materiały i technologie w wyjątkowo ciężkich warunkach.

Specyfika i przydatność badań nad architekturą krajobrazu wysokogórskiego

Specificity and utility of research upon landscape architecture in high mountains

Specyfiką dziedziny naukowej dotyczącej architektury krajobrazu wysokogórskiego, cechą zawartych w niej analiz i wniosków, jest – z racji jej ekskluzywności, małej relatywnie ilości realizacji, natomiast znacznych perspektyw rozwojowych – nie tylko próba odpowiedzi na

pytania rodzące się z badań historycznych i z obserwacji trendów, ale w wyjątkowo znacznym stopniu – stawianie kolejnych pytań.

Poligon naukowy jaki stanowią góry wysokie, stwarza warunki modelowe dla analizy, oceny i projektowania zagadnień ogniskujących się wokół znaczenia przyrody w kształtowaniu architektury. Ta wąska dyscyplina podejmuje jednak szerzej przydatną naukową próbę odpowiedzi, jak kreować architekturę, aby nie ingerować znacząco w środowisko naturalne i inteligentnie wiązać ze sobą przyrodę oraz budowlę.

Praca na tym polu, może być przydatna dla badaczy różnych specjalności, co jest charakterystyczne dla architektury krajobrazu, ponieważ przedstawia przekrój dziejowy ewoluowania architektury wysokogórskiej różnego typu w wybranych rejonach geograficznych. Teoria w tej dziedzinie może mieć dobry wpływ na praktykę, zwłaszcza w świetle zagrożeń dla środowiska przyrodniczego ze strony nieprzemyślanych inwestycji. Może dać *pożywkę* intelektualną i duchową, która uatrakcyjni projektowanie i umiejętności kreowania obiektów w miejscach niedostępnych, w sposób przyjazny dla środowiska naturalnego, mierzących się z ponadczasowymi barierami architektonicznymi, które w tym środowisku pozostają niezmiennie groźne. Góry, bowiem w wyjątkowo czytelny sposób nakreślają architektoniczne *ograniczenia brzegowe*, wymuszają pytania – i pomagają

w poszukiwaniu odpowiedzi jak się z nimi skutecznie zmierzyć.

W sumie nauka o architekturze wysokogórskiej grawituje w kierunku ujęcia wielodyscyplinarnego z różnych dziedzin nauki dotyczącej: historii, turystyki, przyrody, etnografii w powiązaniu z folklorem i religią danego regionu. Horyzont czasowy tej dziedziny rozciąga się na tle historycznym od początków istnienia domniemanych i zbadanych budowli górskich – poprzez erę pasterstwa, a także regionalizm i folklor wybranych rejonów, poprzez narastanie turystyki i alpinizmu, aż po współczesność i jej wyzwania. Wywołuje też zagadnienia prognostyczne, odnośnie rozwoju architektury wysokogórskiej w przyszłości.

Dyscyplina ta może być przydatna dla proponowania naukowych, obiektywnych zasad kreowania projektów architektoniczno-krajobrazowych, zgodnych z wymogami danej strefy krajobrazowej; dla przekazywania inwestorom i projektantom tego, co jest właściwe, dozwolone w danym regionie. Góry wysokie są, bowiem nie tylko wspaniałym bytem konkretnym, ale także wydzwigniętym ponad przeciętność modelem, do którego można przymierzać wiele innych zamiarów i projektów z dziedziny architektury krajobrazu i architektury w krajobrazie³.

Ewolucja architektury krajobrazu górskiego – eksploracja, polityka, kultura

Evolution of landscape architecture in high mountains – exploring, politics, culture

Zainteresowanie majestatem wysokich gór oraz wykorzystaniem ich do celów zbierackich (kryształ, zioła), pasterskich, górniczych, badawczych i turystycznych oraz kontemplacyjnych, a także czasami militarnych – nabierało znaczenia wraz ze wzrostem możliwości eksploracji. Po zbójnikach, pasterzach i górnikach, z kolei turyści z przewodnikami, a następnie wspinacze z tragarzami wytyczali nowe szlaki od Tatr przez Alpy po Himalaje, już na przełomie XIX i XX w., zachęcając i przyciągając kolejnych turystów na górskie wędrówki i wyprawy.

Wczesne obiekty górskie i schroniska powstawały w Karikonoszach już w XVI wieku, np. na Śnieżce, gdzie organizowano wypady górskie nawet dla książąt oraz królów, pruskich i polskich. W Alpach eksplorowano góry od XVII w.; budowano też zamki i pałace, malowniczo wcinające się w alpejskie zbocza⁴.

W Tatrach pierwsze szlaki i obiekty w krajobrazie wysokogórskim tworzone na przełomie

XIX i XX wieku. Było to możliwe dzięki towarzystwom turystycznym, inwestującym w modernizację i wytyczanie szlaków, publikowanie map turystycznych oraz budowę schronisk. Najwięcej takich przedsięwzięcia dokonywało się po utworzeniu Towarzystwa Tatrzańskiego. Ze środków towarzystwa i prywatnych, ks. Walenty Gadowski wytyczył i w wielu miejscach oznakował – najpiękniejszą i niebezpieczną drogę górską w latach 1903-1906 na Orlej Perci, a pomysłodawcą szlaku był poeta Franciszek Nowicki.

Także wydarzenia polityczne miały wpływ na dzieje górskiej architektury. W Polsce jej triumfalny pochód zahamowała II wojna światowa. Góry stały się miejscem walk i kursowania kurierów – oraz schronieniem dla partyzantów; dlatego można tu spotkać wiele kapliczek poświęconych bohaterom wojennym.

W krajobrazach Alp, występują liczne schrony i bunkry z II wojny światowej. Stworzono tam również specjalne obiekty wysokogórskie na potrzeby Trzeciej Rzeszy. Wśród nich na uwagę zasługuje *Orle Gniazdo – Adlerhorst* w pobliżu Bad Nauheim, wśród Reńskich Gór Łupkowych, w sąsiedztwie rzeki Men (*Main*), na granicy z Francją. Zostało ono zaprojektowane przez słynnego nazistowskiego architekta Alberta Speera⁵.

Zdobywanie krajobrazu górskiego – wzorce, media, architektura

Conquering landscape in high mountains – patterns, media, architecture

Zainteresowanie turystyką w górskich krajobrazach, stymulowały media: gazety, czasopisma, afisze, film, potem telewizja, a za nią internet. Dziś zjawisko to zakreśla szerokie kręgi; góry i ich turystyczno-sportowe eksploatacje, stają się nieodłączną częścią społecznego życia. W gazetach ukazują się informacje na temat odkryć i osiągnięć. Mnożą się czasopisma górskie, przyciągające kolorowymi nagłówkami i znakomitymi fotografiami coraz nowsze pokolenia turystów i sportowców ekstremalnych; obok wspinaczy także narciarzy górskich, lotniarzy, rafterów i innych.

Telewizja przedstawia nowe nury i programy, można też czerpać z już istniejących – National Geographic, Discovery, Planete, Animal Planet, Sport Extreme, który promuje górskie sporty letnie i zimowe. Dla kontrastu – wymagający koneserzy mają do dyspozycji klasyczne i kultowe wydawnictwa jak *La Montagne*, *High Mountains*, a u nas *Taternika* i *Wierchy*.

Media napędzają *prosperity* indywidualnego eksplorowania krajobrazów; buduje się nowe obiekty

górskie i wysokogórskie, ponieważ rośnie popyt na rekreację. Dzięki powszechnym przekazom dowiadujemy się o nowych górskich drogach oraz szlakach mało uczęszczanych, np. w Bułgarii, Rumunii czy Rosji. Jest tam dość niebezpiecznie, ponieważ w krajach wschodnich, organizacja systemów bezpieczeństwa oraz architektura wysokogórska stanowiąca schronienie i bazę, są słabo rozwinięte. Jednak poprzez eksplorację i media, zapotrzebowanie na niezagospodarowane dotąd rejony będzie rosło, a za tym wzrośnie zapotrzebowanie na różnorodne budowle jak schroniska, stacje kolejek, przekaźniki, mini-lotniska, a także na górskie kaplice, kościołki, itd.

Współczesne obiekty wysokogórskie to nie tylko małe schrony i wyrafinowane schroniska lub obiekty techniczne, ale także potężne stacje górskie zwłaszcza narciarskie –

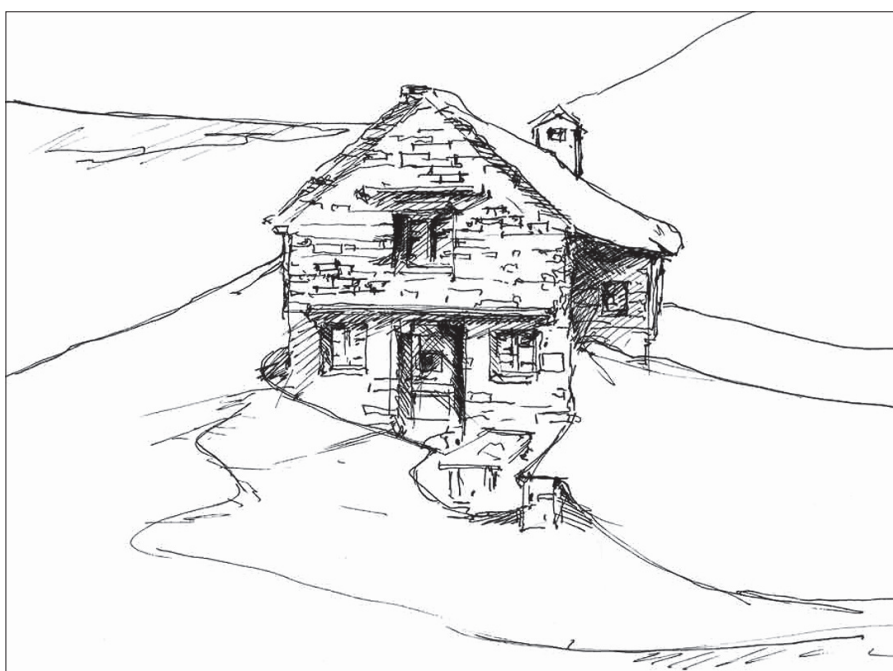
mołochy przyjmujące setki narciarzy, snowboardzistów, lotniarzy turystów, wspinaczy, a także zwykłych „ceprów” poszukujących atrakcyjnego relaksu, korzystających z kultury masowego przekazu. Głównie spotykane są w Stanach Zjednoczonych, lub na nich wzorowane w innych krajach w Alpach, np., we Francji (*station de montagne, station de ski*).

W miejsce dawnego wyrafinowanego, krajobrazowego regionalizmu i kontekstualizmu estetycznego oraz skromnej zgrzebności adresowanej do ludzi gór, obecnie dochodzą do głosu priorytety wysokiej funkcjonalności dla hedonistów, a w estetyce: odrzucenie tradycji na rzecz radykalnej nowoczesności, abstrakcyjnego *designu* ignorującego kontekst – i częste sprowadzanie wyglądu do poziomu banalnego i komercyjnego gustu szerokiego grona niewybrednych odbiorców.

Lokalizacja i użytkowanie obiektów w krajobrazie wysokogórskim – aspekty funkcjonalne, humanistyczne i artystyczne

Location and use of buildings in the high-mountains landscape – function, humanity and arts

Prawidłowa lokalizacja obiektu wysokogórskiego winna charakteryzować się kilkoma istotnymi cechami. Położenie uzależnione jest od wysokości, jednak czynnik ten nie jest obecnie tak poważną przeszkodą jak dawniej. Teoretycznie – obiekty wysokogórskie mogą już być posadowione w każdym położeniu. Jednak występują warunki podstawowe, związane z przetwarzaniem odpadów, higieną, wodą oraz źródłami energii. Wiele tradycyjnych schronisk zlokalizowanych na wysokościach ponad 2000 m.n.p.m. nie posiada prądu, wody, dobrze wyposażonych toalet. Są to obiekty przeznaczone dla wytrwałych turystów nieszukających wygod, a raczej przygód. Schroniska te posiadają specyficzny ludzki klimat. Atmosfera tych obiektów powinna pozostać niezmienną.

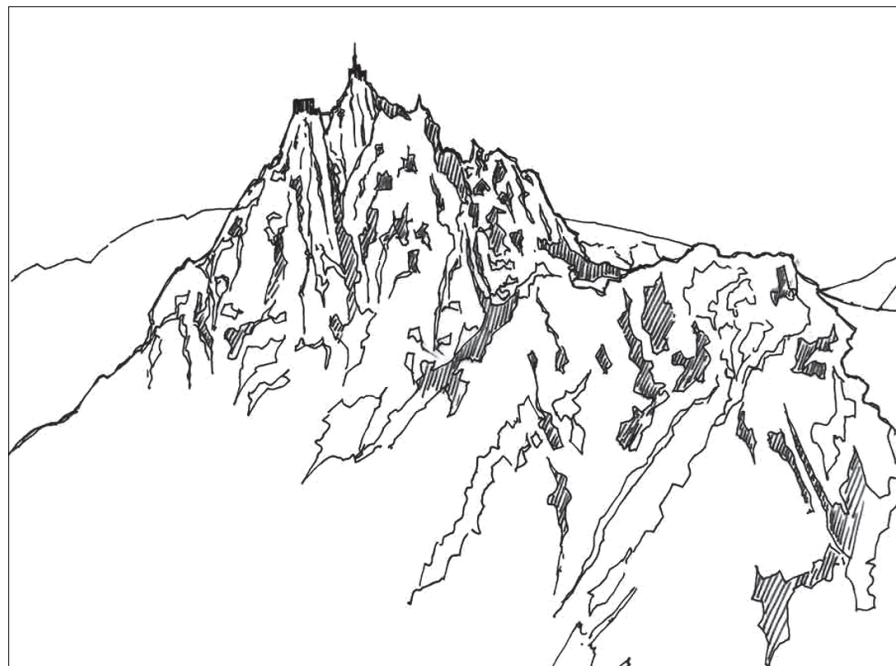

Klasyczne schronisko wysokogórskie w Alpach Włoskich – Bivacco Colma di Premosello (2071 m n.p.m.)

Classical high-mountain shelter in Italian Alps – Bivacco Colma di Premosello (altitude 2071 m)

Stacja kolejki linowej i ośrodek obsługi turystów na Aiguille du Midi (3842 m n.p.m.). Widok panoramiczny

Cable-car station and tourist centre on the top of Aiguille du Midi (altitude 3842 m).
Panoramic view

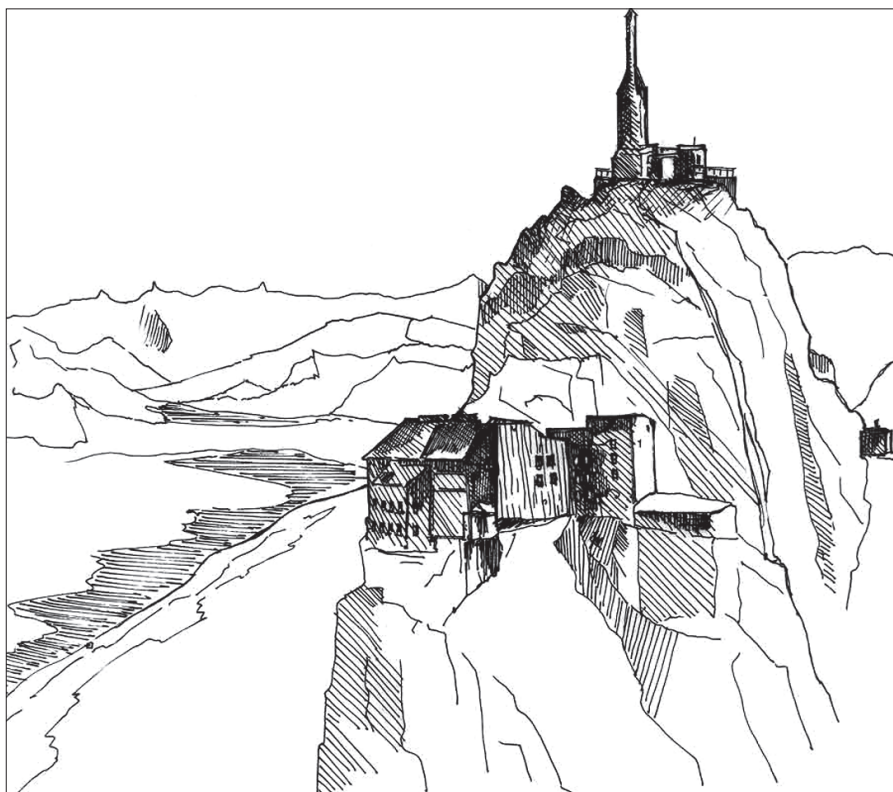

Stacja kolejki linowej i ośrodek obsługi turystów na Aiguille du Midi (3842 m n.p.m.). Widok perspektywiczny

Cable-car station and tourist centre on the top of Aiguille du Midi (altitude 3842 m).
Perspective view

Przeznaczone dla pasjonatów gór, budowane są z materiałów rodzimych występujących w wybranej lokalizacji, niżej – z drewna, wyżej – z kamienia, a w strefach jeszcze wyższych są uzupełniane i zabezpieczane materiałami przemysłowymi, głównie blachą aluminiową i linami stalowymi. Do takich *klasyków* należą np.: schronisko wysokogórskie w Alpach Włoskich – Bivacco Colma di Premosello (2071 m n.p.m.) oraz dwa *kultowe* schrony, umieszczone około 100 lat temu w partiach podszczytowych dwóch najświetniejszych alpejskich czterotysięczników. Są to: schron Valot po stronie francuskiej pod Mont Blanc i schron Hörnli na grani o tej samej nazwie, po stronie szwajcarskiej – pod Matterhornem⁶.

Do swoistej klasyki można też zaliczyć obiekty znacznie późniejsze, powojenne z lat 1950/60, dalej przebudowywane i rozbudowywane, zlokalizowane w krajobrazach dotąd niedostępnych dla inwestycji. Z racji oderwania od miejsc cywilizacji, nie mają one cech regionalnych, ale są produktami o charakterze industrialnym w stylu technologicznym, z arsenału form estetycznych Ruchu Nowoczesnego. Należy do nich przede wszystkim stacja kolejki linowej i ośrodek obsługi turystów, na szczycie pięknej, urwistej Aiguille du Midi o gładkich kilkusetmetryowych ścianach skalnych, królującej w krajobrazie iglic skalnych nad Chamonix – stolicą Alp francuskich. Jest to dokonanie inwestycyjne i artystyczne do tej pory niepokonane

Stacja kolejki linowej i ośrodek obsługi turystów na Aiguille du Midi (3842 m n. p.m.). Widok z doliną Chamonix w tle

Cable-car station and tourist centre on the top of Aiguille du Midi (altitude 3842 m). The view with the valley of Chamonix on the background

do Schroniska im. Królowej Margherity w paśmie krajobrazowym Monte Rosa, w drodze na Punta Gnifetti (4554 m n.p.m.)⁷. Jest to najwyższy położony budynek w Europie.

Schronisko to jest przykładem bezpretensjonalnego, ponadczasowego w sensie wizualnym obiektu, który pomimo swojej mało artystycznej formy, tworzy ciekawą bryłę i konstrukcję krajobrazową, wcinającą się w grań Punta Gnifetti. Od strony zbocza spięte jest z nim stalowymi linami, a od strony urwiska zostało wsparte drewnianymi słupami, podpierającymi również taras widokowy. Wrażenie potęguje fakt, iż obiekt został wykonany w 1890 roku.

Prostota, a zarazem interesująca forma architektury *Capanna Margherita*, rozwieszona przed ok. 120 laty nad górską granią, ukazuje dobitnie możliwości architektury krajobrazu, w wymiarze technologicznym i konstrukcyjnym. Obiekt został zaprojektowany i skonstruowany dzięki zaangażowaniu w pracę naukową *Angelo Mosso*⁸ – psychologa i alpinisty, urodzonego w Turynie. Pierwotnie miał być przeznaczony na obserwatorium meteorologiczne z doprojektowanym w 1907 roku *Międzynarodowym Laboratorium Naukowym imienia Angelo Mosso*. Koncentrowano się tam nie tylko na badaniach psychologicznych, ale również na mikrobiologii i botanice.

Obecnie reprezentuje wysoki standard użytkowy dla wspinaczy i turystów. Wyruszają stąd wyprawy

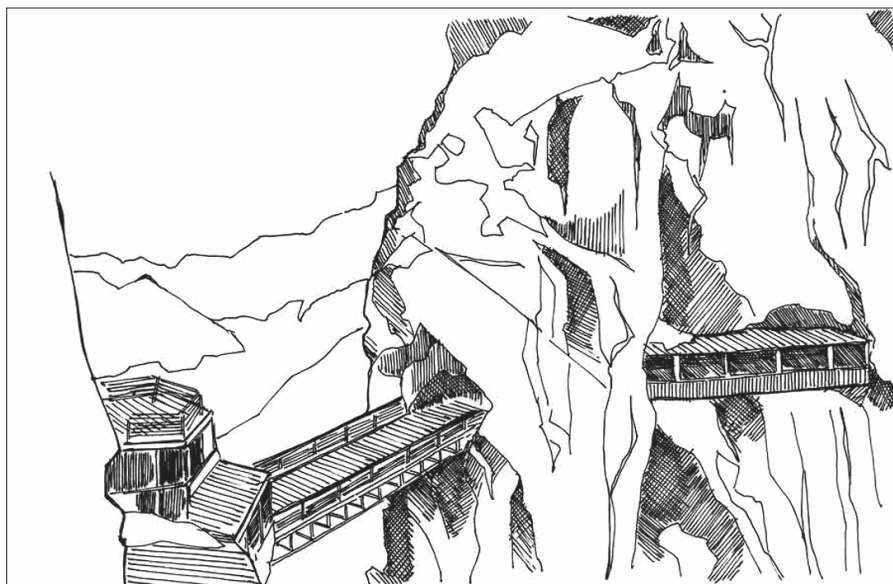
w kategorii nowoczesnej architektury wysokogórskiej.

Współczesne budowle specjalistyczne w krajobrazach ekstremalnych, na dużych wysokościach wyposażone są w samowystarczalne źródła energii, np. baterie słoneczne, własne oczyszczalnie ścieków, a obfitująca w górach woda jest pozyskiwana poprzez pompy i filtry z deszczówki oraz okolicznych źródeł i śniegu. Dostęp do tego typu obiektów jest umożliwiony śmigłowcami albo kolejami linowymi, lub też pieszo szlakami wyposażonymi w drabinki, klamry i łańcuchy.

Oryginalny wzorzec – Schronisko im. Królowej Margherity w paśmie krajobrazowym Monte Rosa

The original example – the Shelter Capanna Margherita in the region of Monte Rosa

Urwista droga z metalowymi urządzeniami ułatwiającymi pokonywanie skał, stanowi jedyne dojście

Stacja kolejki linowej i ośrodek obsługi turystów na Aiguille du Midi (3842 m n.p.m.). Przewiązka pomiędzy dwiema turniami

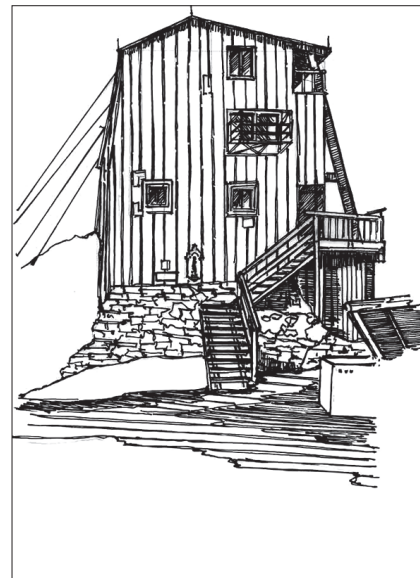
Cable-car station and tourist centre on the top of Aiguille du Midi (altitude 3842 m). The hanging bridge, between two rock towers

na liczne otaczające szczyty. Przy okazji analizowania tego obiektu, ujawnia się jak istotnym problemem w architektonicznej eksploracji gór jest transport niezbędnych towarów na duże wysokości. W wypadku schronisk alpejskich w Europie Zachodniej odbywa się on za pomocą śmigłowców. Jest to wynik dobrej ekonomii, która napędza biznes i standardy jakościowe (w tym bezpieczeństwo) turystyki górskiej; – oraz ogólnie potencjału finansowego inwestorów w krajach alpejskich. W wypadku schronisk w Europie Wschodniej sytuacja transportu znacząco się różni.

W celu podniesienia krajobrazowego standardu, budynek odnowiono w 1980 roku i przeznaczono na podwójną funkcję: schronisko wysokogórskie oraz laboratorium naukowe, tworzące obecnie międzynarodowy zespół górskich obiektów naukowych – wraz z laboratorium „Piramida” w Nepalu wybudowanym w 1990 roku – czyli w stulecie macierzystej *Capanna Margherita*.

Schronisko im. Królowej Margherity na Punta Gnifetti (altitude 4554 m n.p.m.), w paśmie Monte Rosa. Fasada boczna, wejście

The shelter Capanna Margherita on the Punta Gnifetti (altitude 4554 m n.p.m.), in the region of Monte Rosa. The side facade, the entrance

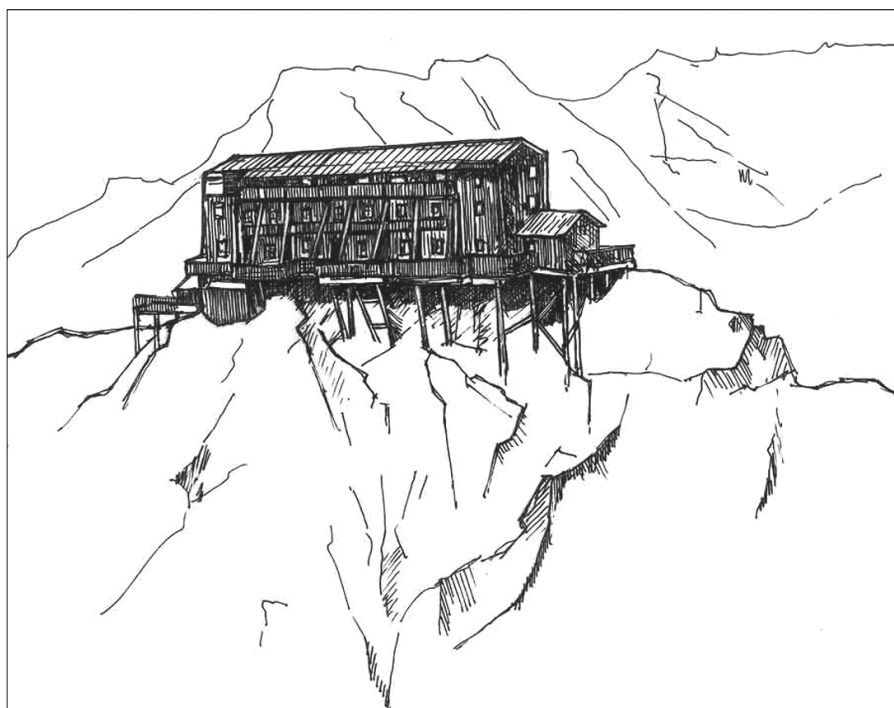

Ambicje i rzeczywistość w krajobrazie himalajskim – Piramida

Ambitions and reality in a Himalayan landscape – The Pyramide

Ciekawą gałąź architektury krajobrazu wysokogórskiego, stanowią bazy naukowo-badawcze oraz obserwatoria; prowadzi się tu m.in. eksperymenty i badania ludzkiej wytrzymałości na dużych wysokościach. Przeznaczona dla badaczy i analityków jest *Piramida* w Nepalu, wybudowana w 1990 roku na wysokości 5050 m n.p.m. w pobliżu słynnego lodowca Khumbu.

Obiekt *Piramida*, wybudowany ze szkła i aluminium, dzieli od *Capanna Margherita*⁹ dokładnie sto lat różnicy, jednak powiązane są wzajemnie, identycznym przeznaczeniem i funkcją związaną z mi-

Schronisko im. Królowej Margherity na Punta Gnifetti (4554 m n.p.m.), w paśmie Monte Rosa. Fasada frontowa

The shelter Capanna Margherita on the Punta Gnifetti (altitude 4554 m), in the region of Monte Rosa. The frontal facade

krabiologią oraz innymi odmianami nauk, a także ambicjami pro-krajobrazowymi. Wobec znacznego rozwoju turystyki w górach wysokich, wzrasta potrzeba badań odnoszących się do aklimatyzacji wysokościowej. Dzięki tym dwóm laboratoriom, które prowadzi inwestor Piramidy – włoska grupa naukowa Ev-K²-CNR, można porównać przystosowanie ludzi do dużych wysokości – Europejczyków podatnych na chorobę wysokościową *łac. chronic hypoxia*, oraz rdzennego nepalskiego ludu zamieszkującego Himalaje od 25 000 lat. Nazwa organizacji pochodzi od Everestu i K2 oraz CNR – *Cosiglio Nazionale delle Ricerche*; utworzonej w 1987 roku przez Agostino Da Polenta, który następnie stworzył projekt naukowo-badawczy w Nepalu.

Nieco wyżej znajduje się baza wspinaczkowa (5400 m n.p.m.). Zatrzymują się w niej wyprawy trekkingowe i alpinistyczne, kierujące się

przede wszystkim do alpinistycznego rajy krajobrazowego, do lodowego kotła pod Mount Everestem. Baza ta, nazwana *Camp Everest* to głównie namioty i małe obiekty z tworzywa sztucznego, zaopatrzone w doskonały sprzęt radiowy i satelitarny oraz lądowisko dla śmigłowców.

Piramida, pomimo niewątpliwych ambicji inwestorów i twórców, nie jest niestety pod względem estetycznym, arcydziełem architektury krajobrazu wysokogórskiego. Jej bryła utraciła przewidywaną syntezę, gdyż została obudowana banalnymi pudełkowymi pawilonami, które pozbawiają ją wyrazu; w przeciwieństwie np. do jej wzorca – Piramidy Luvru. Dowodzi to trudności artystycznego formowania architektury wysokogórskiej, które wymaga zupełnie wyjątkowego talentu i konsekwencji, aby nie *zaśmiecać* krajobrazu, a wykreować jedynie syntetyczną, istotną bryłę.

Ewolucja od tradycji do nowoczesności – Rifugio Vittorio Quintino Sella

Evolution from tradition to modernity – Rifugio Vittorio Quintino Sella

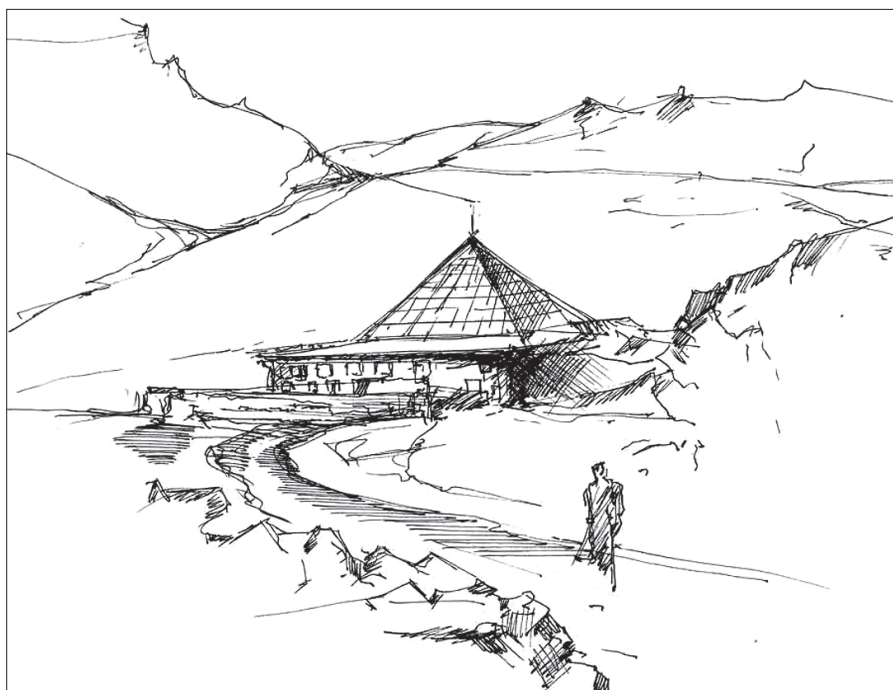
Wybitne i słynne, ulokowane w istotnych strategicznych punktach schroniska, które stanowią swoiste dominanty rejonu i pełnią w nim ważne funkcje, często były na początku szałasami pasterskimi lub baczówkami. Stopniowo przekształcano je w bardziej zaawansowane obiekty jak schrony turystyczne, czyli małe i prymitywnie urządzone, niezagospodarowane schroniska, a następnie dalej przebudowywano i unowocześniano.

Polegało to na przechodzeniu z użycia wyłącznie materiałów rodzimych, na coraz większy udział tworzyw przemysłowych, w tym również sztucznych – syntetycznych. Są to materiały trwałe i w połączeniu z kamienną konstrukcją mogą pełnić wystarczającą ochronę na dużych wysokościach.

W ostatnim okresie kultury poprzemysłowej, na takie syntetyczne szkielety technologiczne dające trwałość i bezpieczeństwo, nakładają się warstwy licowe naturalne – drewniane i kamienne, aby sprostać wymaganiom ekologii i symbolizować

Ośrodek badawczy Piramida w Nepalu, w pobliżu lodowca Khumbu (5050 m n.p.m.) pod Mount Everestem

The „Pyramide” research centre, beside the Khumbu glacier (altitude 5050 m), on the foothill of Mount Everest

ideę rozwoju zrównoważonego. Jako przykłady można wymienić alpejski zespół włoskich schronisk przy czterotysięcznikach doliny Aosty – Vittorio Emanuele (2730 m n.p.m.)¹⁰, schronisko Gnifetti (3650 m n.p.m.), schronisko Balmenhorn (4250 m n.p.m.); wreszcie ciekawe *wielopokoleniowe* schronisko Sella (3585 m n.p.m.). Jego patron, Vittorio Quintino Sella był kultowym, pionierskim fotografikiem Alp i Himalajów z bohaterskiego okresu eksploracji, dokonywanych pod kierunkiem księcia Abruzzów. Do schroniska jego imienia, dotrzeć można jedynie stromą, pokrytą śniegiem granią zabezpieczoną linami, a od niedawna można także przylecieć helikopterem.

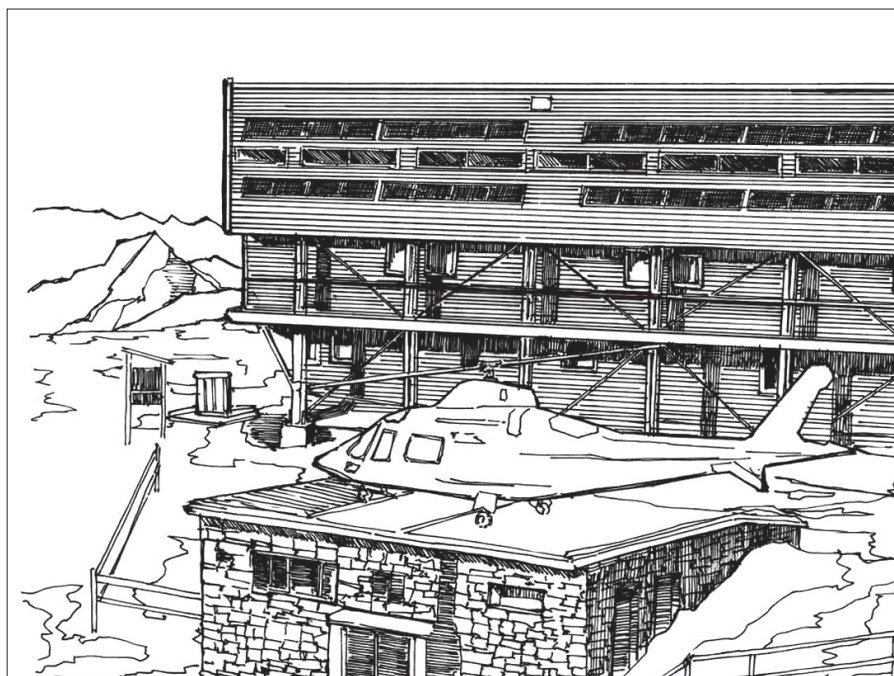
Wysoka technika i kwestie estetyczne – Schroniska Hochschwab i Tête-Rousse

High-tech and aesthetic problems – the Hochschwab i Tête-Rousse shelters

Obecnie, w architekturze krajo-
brazu wysokogórskiego najnowszej
generacji, oprócz materiałów tradycyjnych, stosuje się z coraz większym udziałem, tworzywa sztuczne, jak i różnorodne metale w charakterze

konstrukcyjnym i wykładzinowym. Tutaj należy wspomnieć o nowo zaprojektowanym przez grupę *Pas Architekten* i wybudowanym na przełomie 2005-2006 roku, schronisku *Hochschwab* w Austrii. Obiekt jest położony na wysokości 2250 m n.p.m. i mieści 70 osób, a jego konstrukcja i elementy wykończeniowe, zostały przetransportowane helikopterami jako prefabrykaty i zmontowane na miejscu.

Struktura oparta jest na konstrukcji przejętej z lekkich domów japońskich. Dokonano ciekawej syntezy twórczej japońsko – austriackiej. Interesującym osiągnięciem wykorzystanym w *Hochschwab*, a następnie w konstrukcji innych wysokogórskich schronisk turystycznych – są wzorce wzięte z domów w Japonii¹¹, pozwalające wykorzystać ciekawą strukturę żelbetonową, odporną na wstrząsy sejsmiczne; natomiast prototypy domów w Austrii posługują się nanotechnologią wykorzystywaną do termicznego polepszenia właściwości szkła. Budowle takie są wystawiane na silne działanie promieni słonecznych, dzięki czemu można w nich wykorzystać energię solarną do zasilania w prąd i do ogrzewania; dlatego współczesne schroniska można realizować jako budynki samowystarczalne energetycznie; współczesne schroniska, są coraz częściej obiektami pasywnymi. W *Hochschwab* zastosowano instalacje fotowoltaiczne i elektryczne firmy *ATB Becker*.

Schronisko Rifugio Vittorio Quintino Sella, w Alpach Włoskich (3585 m n.p.m.)

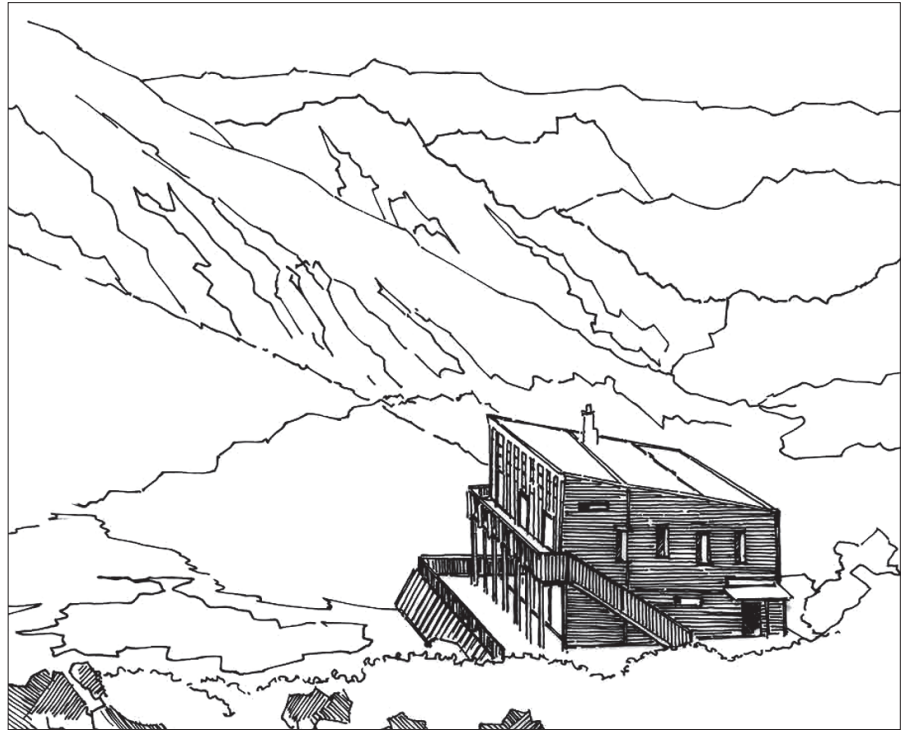
The shelter Rifugio Vittorio Quintino Sella, Italian Alps (altitude 3585 m)

Schronisko Hochschwab, Austria (2250 m)

The shelter Hohschwab, Austria (altitude 2250 m)

Niestety jakość artystyczna pozostawia wiele do życzenia w porównaniu z zaangażowaniem, jakie zainwestowano w aspekty technologiczne. Schronisko stało się w pięknym austriackim krajobrazie w Alpach – banalnym pudłem, skrzynką życzeń na przyszłość, aby w wysokich górach budowano ładniej. Mogłoby stać w każdej innej lokalizacji na świecie.

Podobnie ambitna, wysoce techniczna inwestycja, jednakże ze znacznie lepszym efektem estetycznym, powstała ostatnio w najwyższych Alpach francuskich, przy jednym z bardziej uczęszczanych szlaków na Mont Blanc, przy turni Tête-Rousse (3167 m n.p.m.), na miejscu dawnego, zdekapitalizowanego ale owianego sławą schroniska. Jest to obiekt, który przy wszystkich cechach nowoczesności, otrzymał jednak mistrzowski szlif pro-krajobrazowy. Stało się tak dzięki proporcjom całej bryły i jej finezyjnemu rozczłonkowaniu; dzięki dbałości o fragmenty i detale; – oraz zwłaszcza dzięki zastosowaniu *werakularnej* okładziny drewnianej. Także dzięki formie dachu, która jest nowoczesna i modna, ale zarazem nawiązuje do tradycji dawnych schronisk alpejskich, o formie przypominającej wagon. Oczywiście nie ma w tych estetycznych poszukiwaniach, żadnych poważniejszych aluzji regionalnych oprócz panelowania z desek, ale jest wyraz kultury i ewidentnej dbałości o harmonijne wpisanie w krajobraz.

Badania nad budowlami krajobrazu wysokogórskiego, są stale zaawansowywane, bowiem jest na nie popyt, wciąż rosnący. Współcześnie zakres konstrukcji i pozostałego budulca nie jest ograniczany czynnikami pogodowymi oraz dostępem. Materiały są testowane w stosownych warunkach, a po uznaniu za stosowne – przewidziane w projekcie i transportowane za pomocą śmigłowców na duże wysokości.

Współczesne obiekty wyposaża się, więc w kolektory słoneczne, wspomniane panele fotowoltaiczne i zbiorniki do magazynowania energii. Konstrukcja obiektu powinna być

lekka, ale jednocześnie odporna na wiatry i huragany przekraczające 200 km/h. Nadal ważny jest też czynnik dużych obciążeń śniegiem, a także mikro-sejsmiczne zagrożenia w zakresie stabilności podłoża. Dotychczas ten warunek spełniała stabilna konstrukcja kamienna a następnie żelbetowa. Dzisiejsze schroniska budowane są z lekkich prefabrykatów: aluminium, cienkich profili i lin stalowych, drewna i materiałów syntetycznych. Współczesne materiały i tworzywa oraz możliwości konstrukcyjne, dają szerokie pole popisu dla projektantów architektury krajobrazu wysokogórskiego¹².

Zarys podsumowania i oceny dotychczasowych inwestycji w architekturze krajobrazu wysokogórskiego i próba ekstrapolacji

Outskirts of conclusion
about until-now landscape
architecture enterprises in
high mountains, and the
probable extrapolation

Górski krajobraz jest nieodłącznym towarzyszem wędrowca, który wkracza tam nie tylko przez doznania emocjonalne obejmujące naturę, ale także poprzez architekturę.

Piękne drewniano-kamienne formy schronisk, klasycznie skomponowane na granicy lasu z górkim krajobrazem, przyciągają tłumy turystów. Zaczęło się od prostych koleb i szałasów, poprzez bacówki, aż po duże schroniska budowane z kamienia i drewna, dobrze wpasowane w teren jak w wypadku Murowańca w Tatrach Polskich i schroniska Vittorio Emanuele we Włoszech.

Wyżej, schrony wysokogórskie wpisane w krajobrazowe zbocza, tworzą malownicze bryły, przyciągające bardziej wytrawnych przyby-

szów. Położone jeszcze wyżej wśród urwisk lub na granicy wydolności tlenowej, są dostępne tylko dla nielicznych śmiątków i ryzykantów. Ale coraz większe ambicje i bardziej powszechne motywacje ludzi, stymulowane treningiem i różnymi formami wspomaganiami, rozbudowywane przez media – otwierają wciąż większe możliwości eksplorowania dużych wysokości; zaś możliwości projektowe i wykonawcze umożliwiają praktycznie dowolne umieszczanie tam obiektów. Na razie takie obiekty bardziej przypominają kontenery rozrzucone w krajobrazie górskim.

Jest to wynikiem oczywistego i zrozumiałego oderwania idei architektury wysokogórskiej od form regionalnych, na rzecz pudełkowych form modernistycznych. Wynika to

z dwóch przyczyn. Pierwsza jest obiektywna i w pełni usprawiedliwiona – w odniesieniu do lokalizacji na tak dużych wysokościach, gdzie nigdy nie istniała kultura regionalna – pasterska, ani jakkolwiek inna. Drugą przyczyną jest znacznie mniej obiektywna i ma podłoże kulturowe. W regionach krajobrazowych, gdzie istniały tradycje regionalne, istnieje dostęp do drewna lub możliwy był łatwy transport drewna budowlanego, którym uzupełniano kamień – kwestia przejścia na *modernę* ma jedynie wytłumaczenie zmianą mody, preferencją nowoczesnej estetyki. Tak dzieje się od początku Ruchu Nowoczesnego i stało się np. w Tatrach w latach 30., gdy na Kasprowym Wierchu przed narciarskimi mistrzostwami świata FIS zbudowano kolejkę linową, restaurację i obser-

Schronisko na Tête-Rousse, Francja (3167 m n.p.m.)

The shelter on Tête-Rousse, France (altitude 3167 m)

watorium w duchu kubistycznym. Trzydzieści lat później na Śnieżce, obok historycznej kapliczki zbudowano w tym zabytkowym krajobrazie – schronisko/obserwatorium w stylu latających talerzy UFO.

W dzisiejszym kształtowaniu architektury krajobrazu wysokogórskiego, ważne jest oparcie na wiedzy historycznej, przy hołdowaniu uwarunkowaniom współczesnym i wdrażaniu nowych trendów.

Przyszłość architektury krajobrazu wysokogórskiego, jest szeroko otwarta. Aktualnie budowle w krajobrazach o charakterze Tatr, Alp i Himalajów – będą – z jednej strony reprezentować estetykę *high-tech* i *science-fiction*, zostaną obowiązkowo wyposażone w nowoczesne urządzenia wspierające organizację turystyki, wyczyn i ratownictwo. Mogą, więc być najbardziej wyrafinowaną i fascynującą twórczością wspaniałych obiektów, wkomponowanych w dziewiczą naturę. Ale – z drugiej strony – mogą być złym i smutnym triumfem produkcji prymitywnych skrzynek, wizualnie zaśmiecających najpiękniejsze miejsca.

Pozostają, więc wciąż tylko obiektami pięknymi lub brzydkimi, dobrze lub źle wpasowanymi w krajobraz. Kwestia współczesnej kompozycji formy architektury krajobrazu wysokogórskiego w ujęciu widokowym bliższym i dalszym, wywołującym przeżycie estetyczne, czyli piękno – jest sprawą złożoną. Ale ze względu na nadchodzącą eksplozję ilościowego zapotrzebowania

na tego typu przedsięwzięcia architektoniczno-krajobrazowe w różnych pięknych, często dotąd nietkniętych masywach górskich, ich estetyka – immanentna i kontekstualna jest fascynującym, trudnym i wyjątkowo odpowiedzialnym zadaniem.

Udział architektów krajobrazu w tych procesach – badawczych i twórczych, wydaje się nieodzowny, aby ta misja powiodła się pomyślnie.

Rysunki wykonał autor.

Illustrations by author.

Dariusz Kronowski

Wydział Architektury
Politechnika Krakowska
Faculty of Architecture
Kraków University of Technology

Przypisy

¹ Obszary górskie dotąd mniej uczęszczane, które stają się udostępniane i zagospodarowywane w elementarne urządzenia dla celów bezpieczeństwa, to np. Karpaty Rumuńskie, góry dawnego Związku Radzieckiego, a także Andy Patagońskie.

² Zainteresowania i badania autora związane z górką przyrodą, jej potęgą i majestatem, z ludźmi gór i religią kulturową w krajobrazie górkim – oraz z architekturą lokalizowaną w górach, wyrażone zostały m.in. w wystąpieniu naukowym pt. *Schronienie w wysokich górach*, podczas seminarium doktoranckiego w Instytucie Architektury Krajobrazu WAPK 20.10.2005 pod kierunkiem prof. W. Kosińskiego, a następnie w artykule naukowym o identycznym tytule na łamach czasopisma *Aura* 7/2006, s. 18-20.

³ Autor zawdzięcza szereg istotnych myśli dotyczących estetycznych aspektów architektury

górkiej, zawartych w powyższym tekście, konsultacjom z prof. W. Kosińskim, w okresie 2006/2007 r.

⁴ Por. Kulig M., 2003, *Architektura schronisk tatrzańskich*, Wydawnictwo Neriton, Warszawa 2003.

⁵ Por. Internet 2006 r.: http://pl.wikipedia.org/wiki/Albert_Speer_%28ojciec%29.

⁶ Szczegółowych konsultacji nt. schronisk i stacji alpejskich, udzielił autorowi prof. W. Kosiński. Ilustracje tych obiektów można łatwo pozyskać w grafice wyszukiwarek internetowych, wpisując imiona własne obiektów.

⁷ Por. Internet 2006: <http://www.liebertonline.com/doi/abs/10.1089/1527029005007428>.

⁸ Por. Internet 2006: <http://www.torinopiemon-tevideobank.it/materiale>.

⁹ Por. Internet 2006: <http://www.liebertonline.com/doi/abs/10.1089/1527029005007428>.

¹⁰ Por. Internet 2006: <http://www.bag.pl>.

¹¹ Por. *Prezentacja Schroniska „Hochschwab” w Austrii*, 2006, Architektura-Murator 11, Murator, Warszawa, s. 97.

¹² Por. Kosiński W., 2003, *Architektura w parkach narodowych, przeszłość – teraźniejszość – przyszłość*. [w:] *Ochrona dóbr kultury i historycznego związku człowieka z przyrodą w parkach narodowych*, Ojcowski Park Narodowy, Ojców-Kraków, s. 23-62, Rewelacją najnowszej generacji (wiosna 2007) jest mega-taras widokowy *sky-walk*, nad Grand Canyon w USA, wspomnik ze szkła i stali, o formie podkowy wywieszanej ponad 400-metrową przepaścią (wg informacji od W. Kosińskiego).